

УДК 338.242

Денисюк О.М.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку та оподаткування
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ КЕРОВАНOSTI

TRANSFORMATION OF THE NATIONAL ECONOMY AND SUPPLY OF ITS GUARANTEE

АНОТАЦІЯ

У статті акцентовано увагу на процесах збалансування суспільної і приватної власності на економічні ресурси задля динамічного розвитку економіки, покращення конкурентного середовища та підприємництва. Обґрунтовано необхідність створення надійної системи державного регулювання та противаг в економіці, яка передбачатиме обов'язкову наявність в системі функціонування стратегічно важливих галузей і сфер економіки та слугуватиме запорукою стабільності і недопущення монополізації економіки, важливим фактором національної безпеки та стабільності у суспільстві. Розроблена структура державного та комунального секторів економіки дала можливість запропонувати заходи щодо скорочення кількості підприємств, які будуть перебувати у сфері державного управління. Визначено, що контрольовані місцевими громадами підприємства мають залишатися в усіх сферах задля забезпечення виконання важливих для територіальних громад функцій, перш за все соціальних.

Ключові слова: державний сектор економіки, комунальний сектор економіки, територіальні громади, приватизація, стратегічний ринок.

АННОТАЦИЯ

В статье акцентировано внимание на процессах сбалансирования общественной и частной собственности на экономические ресурсы для динамичного развития экономики, улучшения конкурентной среды и предпринимательства. Обоснована необходимость создания надежной системы государственного регулирования и противовесов в экономике, предусматривающая обязательное наличие в системе функционирования стратегически важных отраслей и сфер экономики и послужит залогом стабильности и недопущения монополизации экономики, важным фактором национальной безопасности и стабильности в обществе. Разработанная структура государственного и коммунального секторов экономики предоставила возможность предложить меры по сокращению количества предприятий, которые будут находиться в сфере государственного управления. Определено, что контролируемые местными общинами предприятия должны оставаться во всех сферах для обеспечения выполнения важных для территориальных общин функций, в первую очередь социальных.

Ключевые слова: государственный сектор экономики, коммунальный сектор экономики, территориальные общины, приватизация, стратегический рынок.

ANNOTATION

The article focuses on the processes of balancing public and private ownership of economic resources in order to dynamically develop the economy, improve the competitive environment and entrepreneurship. The necessity of creation of a reliable system of state regulation and counterbalances in the economy, which provides mandatory presence in the system of functioning of strategically important industries and spheres of the economy, is grounded, and will serve as a guarantee of stability and prevention of monopolization of the economy, an important factor of national security and stability in society. The developed structure of the state and municipal sectors of the economy provided an opportu-

nity to propose measures to reduce the number of enterprises that will be in the public administration. It has been determined that companies controlled by local communities should remain in all areas in order to ensure the fulfillment of important functions for the territorial communities, first of all social ones.

Keywords: state sector of economy, communal sector of economy, territorial communities, privatization, strategic market.

Постановка проблеми. Останніми роками багато говорять про бажання побудувати в Україні громадянське, демократичне суспільство, про необхідність здійснення для цього політичних реформ, зокрема реформи системи влади. При цьому чомусь забувають про те, що політична надбудова є похідною від економічного базису суспільства, який, «м'яко кажучи», не ідеальний.

Рубіконом, що визначає, наскільки ефективною і соціально спрямованою буде економіка, є незалежність державної влади від великого бізнесу, її здатність протистояти йому та обстоювати інтереси суспільства загалом. Визначальну роль у траєкторії розвитку економіки і суспільства відіграють забезпечення балансу економічних інтересів різних верств населення та наявність у держави достатніх важелів впливу на підтримання такого балансу.

У цьому контексті принципового значення набувають недопущення монополізації економіки, сприяння розвитку малого бізнесу та конкуренції. Аналіз чинного законодавства та практики його застосування показує, що чинне нормативно-правове поле не дає змогу ефективно боротися з проявами монополізму. В результаті дуже складно приймати адекватні рішення стосовно порушників антимонопольного законодавства. Крім того, окремі норми приватизаційного законодавства взагалі сприяють подальшій монополізації економіки. Як наслідок, практика картельних змов все більше поширюється і стає все більш зухвалою.

Дослідження показують, що навіть за умови належного нормативно-правового та організаційного забезпечення діяльності держави, спрямованої на зменшення монополізму в економіці та розвиток конкуренції, подолати практику картельних домовленостей між приватними компаніями не вдасться.

Як показують дослідження [1], монополізація економіки України є значною і посилюється як на регіональному, так і на загальнодержавному рівнях. При цьому національні особливості полягають у тому, що на нинішньому етапі розвитку економіки та суспільства монополізація може бути подолана лише за умови активної ролі та адекватного ситуації розміру державного сектору економіки.

Упущення і прорахунки, що мали місце в процесі приватизації об'єктів права державної власності, а також подальші процеси концентрації бізнесу сприяли формуванню в Україні приватних монопольних утворень. Як відомо, немає нічого гіршого державної монополії, окрім монополії приватної.

Довести факт змови не завжди вдається навіть у країнах з високим рівнем правової культури і давніми традиціями судочинства. Нерідко (і це специфіка усіх пострадянських країн) за різними комерційними структурами, які нібито конкурують між собою, стоять одні й ті ж фізичні особи. Дуже складно буває з'ясувати реальних власників приватних компаній та стосунки між ними. Однак усе це має безпосереднє відношення до конкурентної боротьби та монополізму в економіці. В результаті виникає загроза втрати державою контролю над економічною, зокрема ціною, ситуацією в країні, що може призвести до значної розбалансованості у функціонуванні господарського комплексу країни як цілісного організму та серйозних суспільно-політичних наслідків, зокрема зрощування бізнесу і влади, що суттєво обмежує можливості становлення в Україні правового й демократичного суспільства, а також зниження ефективності й конкурентоздатності національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових робіт з питань теорії і практики збалансування відносин власності та відносин контролю свідчить про недостатню увагу до зазначених проблем, дефіцит комплексних фундаментальних досліджень у цій сфері суспільного життя.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сутність проблеми полягає у постійних дискусіях на найвищому урядовому рівні щодо глибини роздержавлення власності, оптимальної величини та структури державного та комунального секторів економіки тощо.

Мета статті полягає у виробленні методичних засад збалансування суспільної і приватної власності на економічні ресурси задля динамічного розвитку економіки, покращення конкурентного середовища та підприємництва, створення сприятливих умов для формування громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку України подальший перехід у приватну власність ліквідних підприємств має негативний соціально-політичний та економічний ефект. Соціальна поля-

ризація суспільства та люмпенізація широких верств населення суттєво знижують соціально-політичну стабільність у державі, що негативно впливає на її привабливість для інвестицій та подальший хід реформ. Принципового значення набуває зменшення диспропорцій у доходах населення. Найбільш дієвий спосіб досягнення цього полягає у невідчуженні привабливих з точки зору перспектив діяльності державних і комунальних підприємств та покращенні їх менеджменту. Такі кроки підвищують рівень доходів держави, її фінансові можливості, ефективність управління державним майном і, головне, покращають умови для розвитку економіки та ситуацію з розподілом доходів і національного багатства між громадянами, підвищують соціально-політичну стабільність у суспільстві. Подальша приватизація доцільна лише у сенсі раціоналізації структури власності загалом.

Аналіз ролі приватного, зокрема іноземного, капіталу у здійсненні широкомасштабної інституціональної реформи та побудові успішної ринкової економіки в Україні свідчить про те, що залучення іноземного капіталу має як позитивні, так і негативні сторони. Загальний результат залежить від збалансованості притоку іноземного капіталу, диверсифікації джерел його надходження, визначення форм та обсягів його присутності в різних галузях та сферах національної економіки.

Розвинуті країни послідовно проводять політику захисту своїх національних інтересів, і одним з ключових проявів цієї політики є національний протекціонізм, який полягає у захисті національного капіталу та виробництва всередині країни, сприянні його виходу на ринки інших держав та закріпленню на них. Процес залучення іноземного капіталу має відповідати передусім національним інтересам та узгоджуватися з напрямками і завданнями структурної перебудови української економіки з метою забезпечення довгострокових інтересів у міжнародному розподілі праці, максимального використання і розвитку її науково-технічного, виробничого та ресурсного потенціалу.

Іноземний капітал може бути присутній в будь-яких обсягах та в будь-якій сфері чи галузі національної економіки, але не повинен:

- створювати суттєві перешкоди для становлення аналогічного вітчизняного бізнесу;
- здійснювати відчутний вплив на життєдіяльність та безпеку певного регіону або України загалом;
- визначати стан та перспективи розвитку галузі чи сфери економіки в національному масштабі.

З іншого боку, іноземний капітал має:

- наповнювати національну економіку фінансовими та матеріальними ресурсами для її динамічного розвитку;
- стимулювати розвиток здорової конкуренції, нових перспективних конкурентоздатних виробництв, особливо тих, що відсутні в Україні;

– стимулювати впровадження новітніх енерго- та ресурсозберігаючих технологій, передових систем організації та ведення бізнесу;

– сприяти доступу до важливих сировинних та енергетичних ресурсів поза межами України та виходу на перспективні зовнішні ринки збуту продукції.

При цьому не можна допускати:

– монополізації іноземним капіталом, а тим більше з однієї країни, наявних ринків стратегічно важливої для економіки та безпеки держави продукції, а також інших перспективних секторів економіки; йдеться про наявні в Україні сировинні та енергетичні ресурси, зокрема їх використання та постачання споживачам, передові наукоємні та інші перспективні виробництва; тому доцільно обмежити частку відповідних ринків, що можуть контролюватися іноземним капіталом, 35% роздержавленого сектору;

– перенесення в Україну або збереження і розвитку шкідливого, екологічно небезпечного або застарілого і малоперспективного виробництва;

– використання іноземним капіталом переважно українських сировинних та енергетичних ресурсів.

Динамічний розвиток економіки є не самоціллю, а лише важливим, необхідним засобом підвищення рівня життя громадян, покращення їх добробуту, розв'язання важливих соціальних проблем суспільства. Тому вкрай важливим є створення умов для забезпечення стабільності в економіці, збалансованості її розвитку, уникнення структурних перекосів, значних цінових коливань на основні види продукції, а також мінімізації зовнішніх та внутрішніх ризиків в забезпеченні економіки

необхідними енергетичними, матеріальними та продовольчими ресурсами.

Необхідним є створення надійної системи державного регулювання та протидія в економіці, яка має передбачати обов'язкову наявність в системі функціонування стратегічно важливих галузей і сфер економіки трьох складових, а саме адміністративної, регуляторної і господарської (рис. 1).

При цьому принципового значення набуває саме пряма присутність держави у формі контрольованих нею суб'єктів господарювання на найважливіших (стратегічних) для держави ринках. Така присутність буде суттєвим стабілізуючим фактором, що просто унеможливить повну монополізацію відповідних секторів економіки, навіть через відносини контролю та афілійованих осіб і буде сприяти розвитку конкуренції. Таким чином, наявність раціонального державного сектору економіки є запорукою стабільності і недопущення монополізації економіки, важливим фактором національної безпеки та стабільності у суспільстві.

Отже, вагомої уваги заслуговують підходи до визначення сфер, де присутність об'єктів права державної і комунальної власності є доцільною; форм та розмірів цієї присутності, можливі шляхи та способи збалансування суспільної та приватної власності, а також комплекс правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення ефективної їх роботи.

Обґрунтовується доцільність прямої присутності держави на тих ринках, дестабілізація яких має відчутний, швидкий і тривалий макроекономічний і соціальний ефект, зокрема, підвищення цін на продукцію яких обов'язково

Рис. 1. Схема державного регулювання стратегічних ринків

призводить до загального зростання цін в економіці, зниження соціальної захищеності населення. Відповідні сфери економіки мають визнаватися стратегічно важливими для економіки та безпеки. Крім того, до стратегічних слід віднести ті сфери, якість надання послуг якими має визначальний характер для збереження та розвитку нації. При цьому об'єкти, що забезпечують виконання державою своїх функцій, її обороноздатність та об'єкти власності Українського народу взагалі не повинні бути об'єктами приватизації, банкрутства чи застави. Загалом структура державного сектору економіки зображена на схемі (рис. 2).

Контрольовані державою підприємства (заклади) повинні бути спроможними впливати на кон'юнктуру відповідних ринків, визначати цінові і споживчі стандарти відповідної продукції, сприяти реалізації важливих державних проектів. На решті підприємств присутність держави є недоцільною і вони мають бути відчужені з державної власності. Запропоновані заходи, за нашими оцінками, дадуть змогу скоротити кількість підприємств (закладів), що будуть перебувати у сфері державного управління, більш ніж вдвічі.

Контрольовані місцевими громадами підприємства мають залишатися в усіх сферах, що забезпечують виконання важливих для територіальних громад функцій, перш за все соціальних. Загалом структура комунального сектору економіки показана на схемі (рис. 3). Ці підприємства повинні стабілізувати відповідні ринки та унеможливити їх дестабілізацію, а також концентрувати організаційні та фінансово-інвестиційні ресурси громади для реалізації проектів у відповідних сферах і галузях життєдіяльності регіону.

Зазначені підприємства не повинні бути об'єктом оренди комерційних структур або приватизації, а в разі їх незадовільної роботи або невиконання ними інших покладених на них завдань має бути розглянуто питання щодо покращення їх менеджменту, реструктуризації тощо. Тобто мають бути застосовані відповідні санаційні процедури, але без зміни форми власності.

Такі підходи до формування державного та комунального секторів економіки приведуть до трансформації структури власності в Україні, яку ілюструє табл. 1.

Із табл. 1, зокрема, видно, що майнові активи місцевих територіальних громад вже досягли

своїєї нижньої межі, а подальша їх приватизація буде негативно впливати на можливість ефективного розв'язання соціально-економічних проблем місцевих громад, оскільки буде звужуватися матеріальна база забезпечення потреб найуразливіших верств населення. Приватний український бізнес ще не готовий інвестувати кошти у низькорентабельні сфери регіональної економіки, а це практично усі сфери, що обслуговують переважно незаможних громадян.

Розгляд проблеми нормативно-правового забезпечення сфери управління державним майном свідчить про те, що зараз принципові питання управління державним майном (майновими правами) регулюються здебільшого підзаконними актами, що призводить до управління державним майном у «ручному режимі», непослідовності та недостатньої прогнозованості рішень у цій сфері, створює сприятливий ґрунт для зловживань та ревізії попередніх рішень. Усе це дестабілізує не лише державний сектор, але й усю економіку країни, гальмує її зростання.

При цьому завдання контрольованих державою (громадами) підприємств не завжди полягають у досягненні найкращих фінансових результатів діяльності (максимізації прибутку та рівня рентабельності), а основне їх завдання полягає в забезпеченні стабільної роботи стратегічних ринків та недопущенні їх дестабілізації, гарантії виробництва певної продукції встановлених стандартів за відповідними цінами (тарифами).

Найбільш монополізованими сферами економіки, за оцінками експертів, є металургійний та нафтохімічний комплекси, енергетика, житлове будівництво, переробка сільськогосподарської продукції, оптова торгівля тощо, тобто базові галузі і сфери, від ситуації в яких залежать загальний стан економіки, цінова стабільність у державі.

Висновки. Отже, на основі представленого вище матеріалу можна зробити висновки про те, що структура власності, а саме величина та структура державного сектору економіки вирішальним чином впливає на розвиток національної економіки та розвиток, як це не дивно на перший погляд, демократії в Україні. Доцільним є створення 3-сегментної системи управління найважливішими для економіки та безпеки держави галузями, яка має включати адміністративну (профільні міністерства), регуляторну (спеціальні комісії) та господарську (контрольовані державою суб'єкти господарю-

Таблиця 1

Структура розподілу основних фондів економіки України по формах власності, %

Форма власності	Наявна структура*	Раціональна структура**
Державна	26,5	15ч20
Комунальна	20,3	20ч25
Приватна	54,2	55ч65
РАЗОМ	100	100

* дані Держстатслужби України

** розрахунки автора

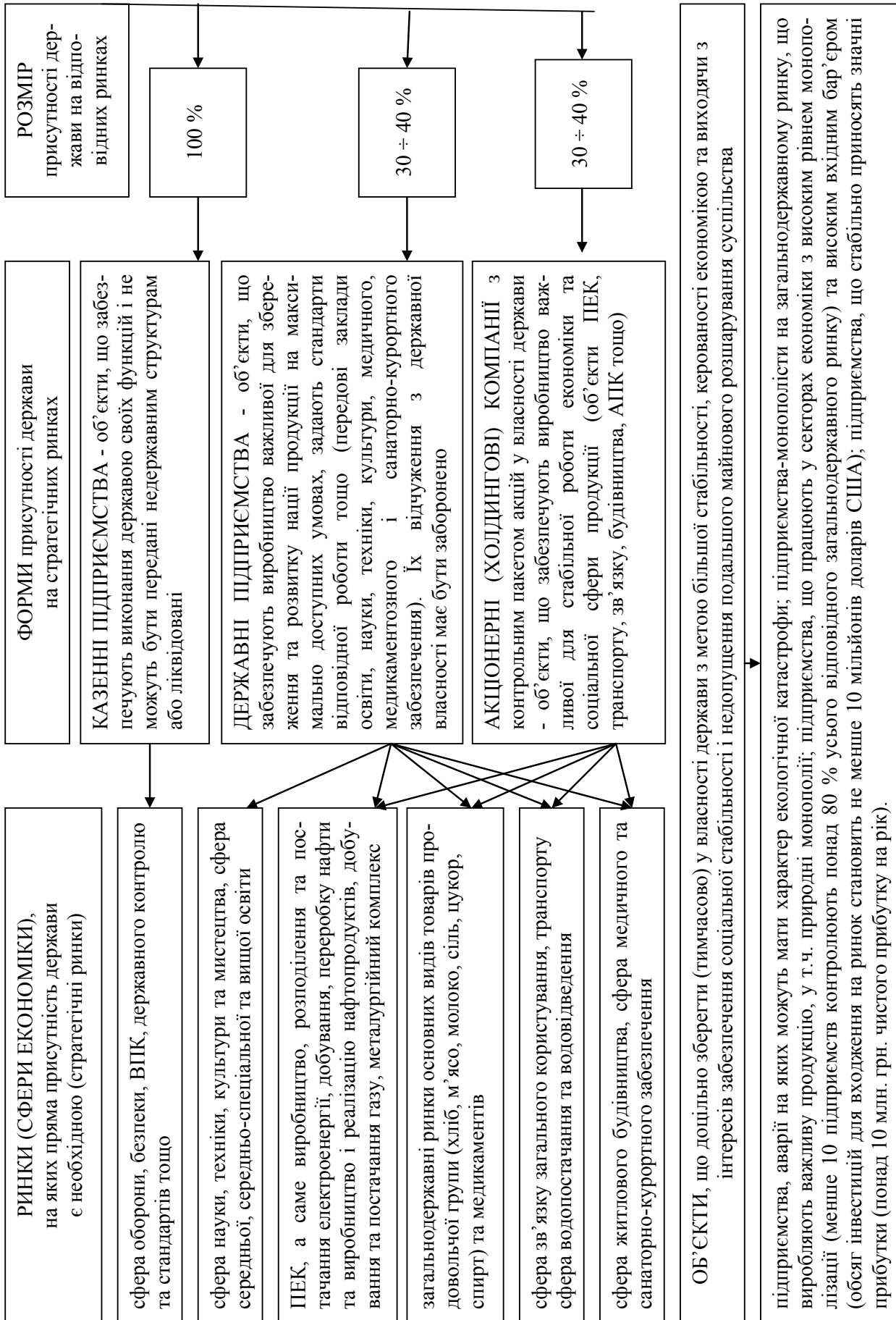

Рис. 2. Структура державного сектору економіки

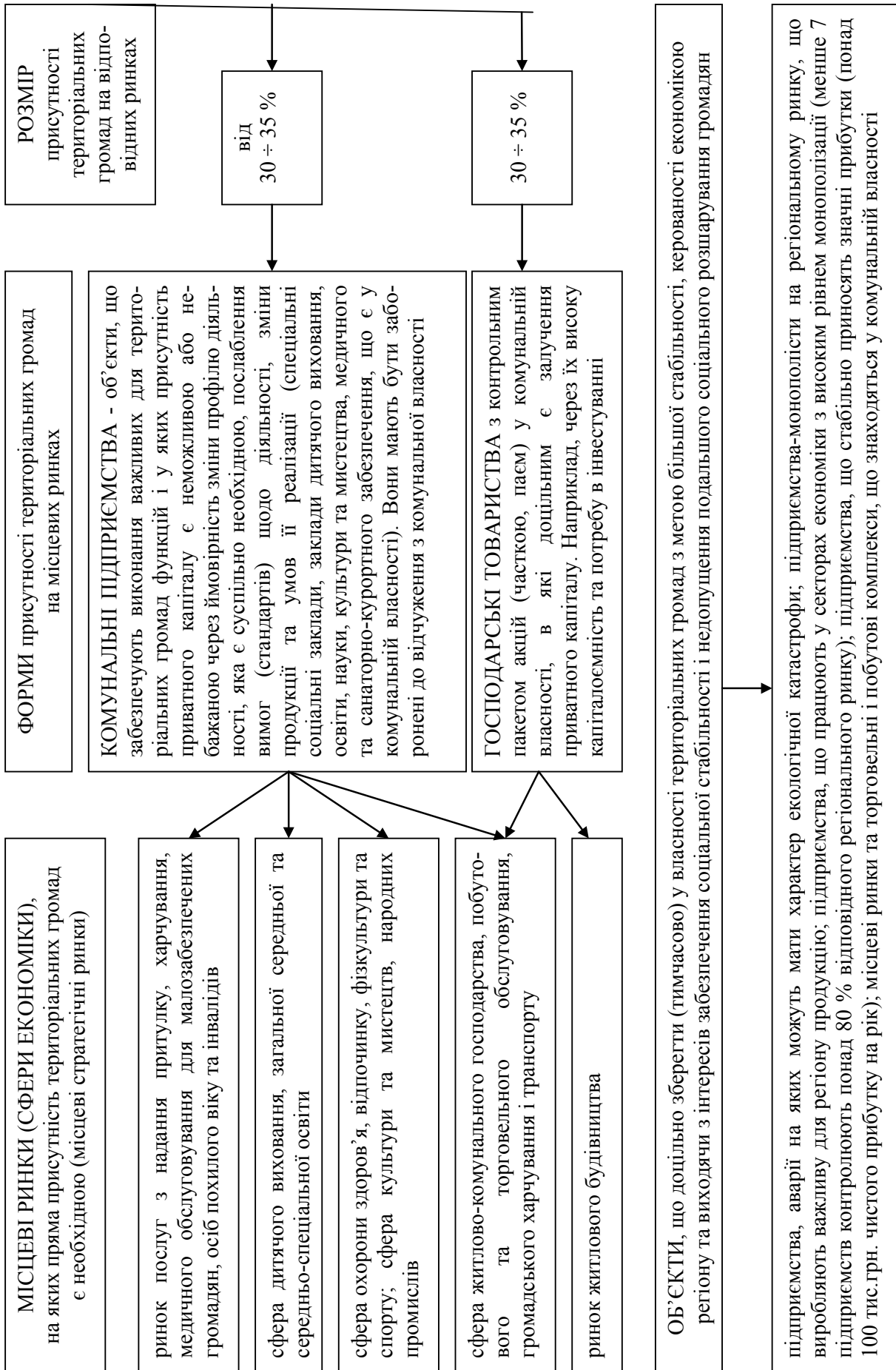

Рис. 3. Структура комунального сектору економіки

вання) складові. Міністерства повинні проводити державну політику та визначати стратегію розвитку відповідних галузей, спеціальні комісії – регулювати певною мірою ціни (тарифи) на основі моніторингу собівартості продукції, рентабельності виробництва, потреби в інвестуванні тощо. Принципового значення набуває створення потужних контрольованих державою суб'єктів господарювання, основні завдання яких полягають у забезпеченні стабільної роботи відповідних ринків, завданні певних стандартів роботи та концентрації організаційних і фінансово-інвестиційних ресурсів для реалізації важливих державних проектів у відповідних сферах. При цьому максимізація прибутку і рівня рентабельності не повинні бути пріоритетними завданнями зазначених компаній.

Водночас в означених умовах для України ключову роль будуть відігравати раціональна величина і структура суспільного (державного та комунального) сектору економіки, а також підвищення ефективності його роботи. Держава має забезпечити присутність контрольованих нею суб'єктів господарювання на загальнодержавних ринках енергоносіїв, транспортних перевезень, зв'язку, житлового будівництва, сфери освіти, охорони здоров'я, основних видів продовольства тощо.

Варто також відзначити, що контрольовані місцевими територіальними громадами суб'єкти господарювання повинні бути у формі комунальних підприємств (об'єкти, що забезпечують виконання важливих для територіальних громад функцій і у яких присутність приватного капіталу є неможливою або небажаною через ймовірність зміни профілю діяльності, яка є суспільно необхідною, послаблення вимог (стандартів) щодо діяльності, зміни продукції та умов її реалізації, а саме спеціальні соціальні заклади, заклади дитячого виховання, освіти, науки, культури та мистецтва, медичного та санаторно-курортного забезпечення) та господарських товариств (об'єкти, в які можливим і доцільним є залучення приватного капіталу).

На сучасному етапі розвитку України перехід у приватну власність ліквідних підприємств має переважно негативний економічний і соціально-політичний ефект. Подальша приватизація сприяє подальшому майновому та соціаль-

ному розшаруванню українського суспільства, що буде підвищувати ризик дестабілізації суспільно-політичної ситуації в країні та гальмувати її становлення як правової і демократичної держави. Крім того, спостерігається тенденція до приховування приватними компаніями доходів та зменшення податкових платежів. Водночас підприємства державної форми власності у разі проведення заходів щодо їх санації не поступаються роздержавленим за ефективністю роботи та інвестиційною привабливістю.

Приватизація таких підприємств не може розглядатися як дієвий спосіб залучення інвестицій в національну економіку, підвищення її ефективності та конкурентоздатності, сприяння проведенню її структурної перебудови, однак знижує регулюючі можливості держави щодо забезпечення стабільного і збалансованого розвитку економіки та її соціальної сфери.

Недосконалість чинного законодавства та системи управління державним майном сприяє перманентному переходу у приватну власність привабливих і потенційно прибуткових підприємств, у результаті чого руйнуються важливі елементи цілісної системи управління об'єктами державної власності, а суспільство не отримує адекватної фінансової компенсації за їх відчуження, оскільки воно здійснюється за спрощеною процедурою та без належної оцінки. Крім того, відсутність належної правової бази призводить до управління державним майном у «ручному режимі», непослідовності та недостатньої прогнозованості дій, створює сприятливий ґрунт для зловживань та ревізії попередніх рішень. Це дестабілізує не лише державний сектор, але й усю економіку, гальмує її зростання та інвестиційну активність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Статистичний щорічник України за 2016 рік. – К. : Державна служба статистики України, 2017.
2. Звіт про хід виконання «Державної програми приватизації на 2000–2002 роки» у 2013 році. – К. : Фонд державного майна України, 2014.
3. Про Державну програму приватизації на 2000–2002 роки : Закон України від 18 травня 2000 року № 1723-III.
4. ТОП-100. Рейтинг кращих компаній України / Інвест-Газета. – 2014. – № 2.